

ks. Maciej Pachnik, Radom

STOWARZYSZENIA WIERNYCH W KOŚCIELE

W świecie istnieje bardzo wiele przeróżnych stowarzyszeń. Wielka część z nich to stowarzyszenia wiernych w Kościele.

Sobór Watykański II stwierdza, że wierni na mocy chrztu i bierzmowania otrzymują obowiązek i prawo do apostołstwa indywidualnie, ale też i zespołowo. Wspólnotowy charakter apostołstwa wyraża się m.in. w wolnych zrzeszeniach. Wierni świeccy mają prawo-obowiązek do stowarzyszania się w Kościele, mają prawo zakładać stowarzyszenia, kierować nimi i wstępować do już istniejących¹. Takie prawo-obowiązek przysługuje również kapłanom². Natomiast biskupi niech popierają i rozwijają stowarzyszenia mające wprost lub ubocznie cel nadprzyrodzony³.

II Polski Synod Plenarny wyraźnie potwierdza naturalne prawo człowieka do zrzeszania się. Po roku 1989 powstały „przed biskupami, księżmi i osobami konsekrowanymi nowe zadania” – rozpoczęli „dzieło organizacji zakazanych dotychczas stowarzyszeń”(…) i pojawiły się możliwości lepszej współpracy duchownych ze świeckimi, a dotyczy to także stowarzyszeń. Jednak wielu kapłanów dystansuje się wobec ruchów i stowarzyszeń katolickich, bo są oni przeświadczeni o ciężkiej na nich osobiście odpowiedzialności za sprawy religijne i uważają, że świeccy chcą rządzić w parafii⁴. Pomimo, że ożywia się działalność stowarzyszeń zakładanych przez katolików, to jednak pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia tylko 4% społeczności katolickiej była zrzeszona w różnych stowarzyszeniach. Synod więc zachęca wiernych do zrzeszania się w stowarzyszeniach i różnych organizacjach społecznych i politycznych, których programy i działania zgodne są ze wskazaniami nauczania społecznego Kościoła⁵.

¹ Por. Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam Actuositatem*, 2; 18; 19; (także kan. 215).

² Por. Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum Ordinis*, 8; (także kan. 278).

³ Por. Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, 17; (także kan. 394).

⁴ Por. Dokument: *Kapłaństwo i życie konsekrowane jako wspólnota życia i posługi Chrystusowi*, 31; 32; 37, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, Pallottinum 2001, s.167; s. 168; s. 169.

⁵ Por. Dokument: *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich*, 23; 48, w: *II Polski...*, jw., s. 151; s. 48.

1. Pojęcie stowarzyszenia

Pojęcie *stowarzyszenie* (jest polskim odpowiednikiem używanego w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II [kan. 298-329] łacińskiego słowa *consociatio*)⁶ pochodzi od wyrażenia *rzęsza* (pierwotnie tylko *rzęsza niemiecka*, *rzęsza książecka*), później (od XVI w.) ogólniej: *zebranie*, *tłum*, w końcu dla byle związku: *zrzeszyć się*, *zrzeszenie*⁷. *Stowarzyszenie* jest synonimem *zrzeszenia*, a także, *bractwa*, *organizacji*, *federacji*, *kongregacji*, *związku*, *klubu*, *koła*, *ligi*, *cechu*⁸.

Stowarzyszenie jest to dobrowolne, trwale zrzeszenie osób, samodzielnie określające swój program i strukturę dla realizacji wspólnych zamierzeń, dla zaspokojenia zainteresowań, podejmujące działalność o celach niezarobkowych⁹. Przytoczone tu określenie encyklopedyczne ujmuje stowarzyszenie pod kątem *materialnym*, przeto konotacja *stowarzyszenia* zawiera w sobie takie desygnaty jak zorganizowana wspólnota osób i jej cele, które ta wspólnota postanawia realizować.

Pod kątem *formalnym* zakres konotacji *stowarzyszenie* wyraża się w wykonaniu prawa człowieka do swobodnego zrzeszania się, na którym opiera się wola założyciela stowarzyszenia i członkostwa w nim, by stowarzyszenie realizowało cele określone w jego statutach. Założycielem stowarzyszenia może być grupa osób, albo władza kościelna lub państwowa.

Wszystkie stowarzyszenia powinny mieć statuty, które określają cel stowarzyszenia, czyli przedmiot społeczny, nazwę, siedzibę, zarząd, warunki wymagane do uczestnictwa w nich i którymi też zostały określone sposoby działania¹⁰. Jeśli stowarzyszenie ma osobowość prawną w Kościele (publiczną lub prywatną), to powinno mieć własną radę do spraw ekonomicznych lub przynajmniej dwóch doradców, którzy mają wspierać zarządcę stowarzyszenia w wypełnianiu jego zadań, zgodnie ze statutami¹¹.

W Kościele istnieją stowarzyszenia, w których wierni, czy to duchowni czy świeccy, albo duchowni i świeccy razem, dążą wspólnym wysiłkiem do ożywiania doskonalszego życia, do rozwoju publicznego kultu lub popierania chrześcijańskiej doktryny, albo do podejmowania dzieł apostołatu, mianowicie poczynań związanych z ewangelizacją, wykonywania dzieł pobożności lub miłości, lub zmierzających do ożywienia duchem chrześcijańskim porządku doczesnego, i różnią się one od instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego, a także od grup, ruchów, wspólnot religijnych¹².

2. Rys historyczny

Już w początkach Kościoła powstawały pewne formy zrzeszeń wiernych, były to najczęściej bractwa. Nauka Ewangelii rzuciła bowiem nowe światło przede wszyst-

⁶ Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. używał dla stowarzyszenia wyrażenia *associatio*.

⁷ Por. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s. 476.

⁸ Por. S. Skorupka, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 1968, s. 206.

⁹ Por. *Encyklopedia PWN*, Warszawa 1999, t. III, s. 425.

¹⁰ kan. 304.

¹¹ kan. 1280.

¹² Por. kan. 298, § 1.

kim na człowieka, na jego godność, na jego miejsce w świecie stworzonym i w życiu społecznym w oparciu o przykazanie miłości Boga i bliźniego. Ewangelia więc dała nowe podstawy do organizacji struktur życia społecznego.

Edykt mediolański w 313 roku, który przyznał wolność Kościołowi, stwarzał nowe możliwości dla działalności wiernych. Już na początku IV wieku istniały w chrześcijaństwie wschodnim stowarzyszenia liturgiczno-ascetyczne, które pełniły też funkcje charytatywne. W Rzymie przy kościele św. Agnieszki istniały też tzw. *virgines sacrae*. W Konstantynopolu istniały bractwa pogrzebowe, a na Zachodzie zrzeszenia grabarzy i opiekunów katakumb. Rozwijało się też „braterstwo duchowe” wzajemnej modlitwy. W Egipcie i Konstantynopolu w V w. znane były „stowarzyszenia gorliwych dziewic”. Zakładano bractwa, które opiekowały się chorymi, ubogimi, sierotami, podróżnymi, więźniami. Bractwa zakładano pod wezwaniem Osób i Tajemnic Bożych, Maryi, Aniołów i Świętych¹³

Przerosty i nadużycia występujące w okresie żywiołowego rozwoju bractw spowodowały, że już we wczesnym średniowieczu miały miejsce interwencje synodów w sprawy ich życia i działalności. Od VIII w. bractwa stały się szczególnym przedmiotem ustawodawstwa kościelnego. U progu czasów nowożytnych bractwa miały już silną pozycję prawną i główne zręby własnego ustawodawstwa. Sobór Trydencki uznając bractwa za osoby moralne (obecnie według prawa kanonicznego, *osobami moralnymi* z ustanowienia Bożego są Kościół katolicki i Stolica Apostolska, zaś inne to *osoby fizyczne lub prawne*), poddał je bezpośrednio jurysdykcji Stolicy Apostolskiej i ordynariuszy miejsca. Normy ogólne Soboru skonkretyzowane zostały w zarządzeniach papieży i odpowiednich kongregacji rzymskich¹⁴

Konstytucja *Quaecumquae* papieża Klemensa VIII z 7 grudnia 1604 r. ustaliła warunki prawnej egzystencji bractw oraz podstawowe zasady ich życia i działalności, które znalazły się w normach Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. Te stowarzyszenia były grupami wiernych, którzy pełnili w Kościele funkcje pomocnicze w organizowaniu liturgii i innych nabożeństwach, bądź w działalności Kościoła lokalnego. Spontanicznie tworzące się bractwa wymagały aprobaty, nadzoru i ukierunkowania ze strony władz kościelnych. W XVI w. ustaliły się instytucje arcybractwa i arcysodalitacji. Mogły one agregować i afiliować bractwa do partycypacji w odpustach i przywilejach innych bractw¹⁵

W Polsce pierwsze bractwa były już w XII w. Z biegiem czasu, zwłaszcza po Soborze Trydenckim następował ich dalszy rozwój. W XVII w. były tak liczne, że istniały przy wszystkich kościołach parafialnych i zakonnych¹⁶

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. dokonał zasadniczego podziału stowarzyszeń na: *Trzecie zakony, bractwa i pobożne związki* oraz na stowarzyszenia erygowane, zatwierdzone przez kompetentną władzę kościelną lub zalecane przez Kościół.

Stowarzyszenia według dawnego Kodeksu były to instytucje tworzone, kontrolowane i częściowo zarządzane przez hierarchię. Do nich mogli przyłączyć się wierni

¹³ Por. K. Kuźmak, *Bractwo kościelne*, w: *Encyklopedia Katolicka KUL*, Lublin 1976, t. II, kol. 1013-1014.

¹⁴ K. Kuźmak, jw. kol. 1015.

¹⁵ K. Kuźmak, jw.

¹⁶ M. Buliński, *Epoka królów obieralnych*, w: *Dzieje Kościoła Polskiego*, Poznań 1912/1999, s. 215-16.

- to był wyłączny przejaw wykonywania prawa do stowarzyszania się. Uważano je za instytucje, które służyły hierarchii dla rozszerzania kultu publicznego Kościoła, dla rozwoju życia chrześcijańskiego wiernych w świecie, nie tyle w duchu zakonnym, ile także przez sprawowanie dzieł pobożności i miłości. Były one zakładane dla wiernych, stanowiły propozycję dla ich rozwoju duchowego. Pod tym kątem podkreślano troskę o dobro duchowe wiernych. Normy określały warunki do otrzymania odpustów i łask duchowych przypisanych do stowarzyszenia oraz agregacji stowarzyszeń¹⁷

Stowarzyszenia zakładane przez wiernych, choćby były popierane, zalecane przez władzę kościelną, nie miały swej pozycji prawnej w Kościele, były poza Kościołem¹⁸

Sobór Watykański II dokonał nowego spojrzenia na wspólnotę Kościoła, a zarazem na stowarzyszenia. Kodeks Prawa Kanonicznego Jana Pawła II wyrasta z tej nauki soborowej. Wyraźnie potwierdza naturalne prawo człowieka do swobodnego zrzeszania się, także w Kościele.

3. Rodzaje stowarzyszeń wiernych w Kościele

Stowarzyszenia wiernych w Kościele dzielą się zasadniczo, mimo także innych podziałów, na *stowarzyszenia publiczne* i *stowarzyszenia prywatne*. W pracach nad Kodeksem z 1917 r. były propozycje takiego podziału¹⁹, ale do tego Kodeksu nie weszły. Natomiast podstawą takiego podziału, jaki znajduje się w nowym Kodeksie, jest relacja stowarzyszeń z władzą kościelną.

¹⁰. *Stowarzyszenia publiczne* to byty (instytucje) założone przez kompetentną władzę kościelną, zarządzane według statutów zatwierdzonych przez tę władzę, obdarzone *osobowością prawną publiczną*, działające w imieniu Kościoła²⁰. Te stowarzyszenia realizują cele takie jak, przekazywanie nauki chrześcijańskiej w imieniu Kościoła, rozwijanie kultu publicznego, ale i ogólnie inne, których realizacja jest zastrzeżona władzy kościelnej²¹. Te cele zarezerwowane nie mogą być swobodnie postawione przez wiernych dla utworzenia takiego stowarzyszenia. Prawo wiernego do stowarzyszania się nie może działać w odniesieniu do tych celów, dopóki nie nastąpi erekcja stowarzyszenia i w konsekwencji *misja*. Od chwili ustanowienia stowarzyszenia pojawia się prawo wiernego do uczestnictwa w działalności tego stowarzyszenia.

Są też stowarzyszenia publiczne wiernych, które dążą do osiągnięcia celów, a które nie są zarezerwowane dla władzy kościelnej²², rozwijając różną działalność. Ich racja istnienia znajduje podstawę w erekcji przez kompetentną władzę kościelną dla zastąpienia niewystarczającej inicjatywy prywatnej.

¹⁷ P. A. Bonnet, *De christifidelium consociationibus*. W: P. A. Bonnet, G. Ghirlanda, *De christifidelibus*, Romae 1983, s. 96.

¹⁸ Por. Rezolucja Kongregacji Soboru *Corrientensis* z 13 listopada 1920 r. (AAS 13 (1921), s. 135-144). Por. L. Navarro, *Le formae tipiche di associazioni dei fedeli*, w: *Le associazioni nella Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana 1999, s. 39.

¹⁹ L. Navarro, *juw.*, s. 36.

²⁰ Por. L. Navarro, *juw.*, s. 43; R. Sobański, *La potestà dei moderatori delle associazioni ecclesiali*, „Monitor Ecclesiasticus”, IV (1988), s. 533.

²¹ Por. kan. 301, § 1.

²² Por. kan. 301, § 2.

Wyznaczone przez tę władzę kościelną, a nie przez wiernych, cele dla tych stowarzyszeń publicznych mają charakter naglącej potrzeby i większej korzyści, a zarazem mają zaradzić niedostatkom, które pojawiają się w poczynaniach w zakresie prywatnym.

Stowarzyszenia publiczne wiernych w sposób szczególny podlegają władzy kościelnej. Władza kościelna tworząc takie stowarzyszenia jako zastępstwo dla swej funkcji, jest szczególnie odpowiedzialna co do gwarancji identyczności kościelnej tychże stowarzyszeń, bo **one działają w imieniu Kościoła**.

Wspólna charakterystyka stowarzyszeń publicznych wiernych jest taka, że służą one Ludowi Bożemu, są narzędziami władzy kościelnej przez współpracę w działalności przysługującej hierarchii.

Władzą kompetentną do erygowania stowarzyszeń publicznych powszechnych oraz międzynarodowych jest Stolica Święta (stosowne dykasterie Kurii Rzymskiej według Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II *Pastor Bonus* z 28 VI 1988 r.), dla stowarzyszeń krajowych – Konferencja Episkopatu Polski, dla diecezjalnych – biskup diecezjalny²³ i z nim zrównani np. opaci i prałaci terytorialni, prefekci, wikariusze, administratorzy apostołscy, ordynariusze ordynariatu wojskowego.

Stowarzyszenia publiczne, ciesząc się z jednej strony autonomią, mogą swobodnie podejmować inicjatywy, odpowiadające ich własnemu charakterowi, a także kierować nimi zgodnie z postanowieniami statutów, z drugiej zaś strony, podlegają nadzornemu kierownictwu kompetentnej władzy kościelnej. Korzystają więc z autonomii w bardziej ograniczony sposób. Jednak to nadrzędne kierownictwo władzy kościelnej nie może przekształcać się w bezpośrednie i wprost zarządzanie stowarzyszeniem. Powinna więc być określona w statutach relacja między wewnętrznymi władzami stowarzyszenia, a władzą kościelną²⁴

Kompetentna władza kościelna – a więc Stolica Apostolska wobec stowarzyszeń wiernych wszelkiego rodzaju, a biskup diecezjalny wobec stowarzyszeń diecezjalnych i tych, które działają w jego diecezji – ma obowiązek nadzoru i kontroli stowarzyszeń według norm prawa kanonicznego i statutów stowarzyszenia²⁵

Takie obowiązki rozciągają się w zakresie doktrynalnym i moralnym, a jeszcze bardziej w zakresie prawnym. Obowiązki nadzoru i kontroli są ukierunkowane, by zagwarantować przestrzeganie dyspozycji kanonicznych o charakterze powszechnym i o charakterze partykularnym, również by zapewnić przestrzeganie wewnętrznych dyspozycji poszczególnego stowarzyszenia, jakie wynikają ze statutów i w rezultacie zagwarantować wierność działania stowarzyszenia w świetle charyzmatów, jakie leżą u jego podstaw. Za tymi obowiązkami kryje się troska władzy kościelnej, by stowarzyszenia wiernych zachowywały nienaruszoną wiarę i obyczaje, i by nie wkradły się nadużycia do dyscypliny kościelnej²⁶

²³ Por. kan 312.

²⁴ Por. A. Marzoa, J. Miras, Rodríguez-Ocaña, *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, t. II Pamplona 1996, s. 484.

²⁵ Por. kan. 305.

²⁶ Por. P. V. Pinto, *Commento al Codice di Diritto Canonico*, Roma 1985, s. 179; L. Sabbarese, *I fedeli costituiti Popolo di Dio. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Roma 2000, libro II, parte I, s. 137

Dla wypełniania obowiązku nadzoru i kontroli w tej kwestii jest m.in. przewidziane narzędzie w postaci prawa-obowiązku wizytacji, który oprócz Stolicy Apostolskiej odnosi się do biskupa diecezjalnego²⁷, a także do wikariusza generalnego i ewentualnie do wikariusza biskupiego w zakresie jego kompetencji²⁸. W prawie partykularnym powinny znaleźć się przepisy o formach nadzoru i kontroli Konferencji Episkopatu względem stowarzyszeń i ich kompetencji.

Wypełnianie obowiązku nadzoru i kontroli winno dokonywać się według norm prawa i zawsze z poszanowaniem wolności stowarzyszenia.

Członkiem zwyczajnym stowarzyszenia publicznego wiernych może być osoba należąca do Kościoła katolickiego, która ukończyła osiemnaście lat, gdyż jako osobie pełnoletniej przysługuje pełne wykonywanie jej uprawnień. Kodeks nie mówi wprost o wieku członków stowarzyszeń i pozostawia tę kwestię do uregulowania w statutach. Niekiedy w statutach stowarzyszenia może być określona granica wieku, od której następuje utrata członkostwa zwyczajnego. Ta sama osoba może zapisać się do kilku stowarzyszeń²⁹. Jeśli zaś chodzi o członków instytutów zakonnych, to mogą oni należeć do stowarzyszeń, zgodnie z przepisami własnego prawa, za zgodą swego przełożonego³⁰.

Nic nie stoi na przeszkodzie, by obok członków zwyczajnych byli w stowarzyszeniu publicznym wiernych inni członkowie na określonych w statucie warunkach, np. członkowie wspierający – osoby fizyczne, osoby prawne, zrzeczenia nie posiadające osobowości prawnej, członkowie juniorzy, seniorzy, honorowi, itp.

Do stowarzyszeń publicznych nie mogą być przyjęci, ci którzy jawnie odstąpili od wiary lub wspólnoty kościelnej, a także ukarani ekskomuniką *ferende sententiae* lub ogłoszoną *latae sententiae*³¹. W przypadku tych osób, przyjęcie do stowarzyszenia byłoby nieważne. Oprócz tego, według Magisterium Kościoła bierze się pod uwagę znane inne czyny lub zachowania szczególnie ciężkie, które są nie do pogodzenia ze wspólnotą kościelną, która wyrażana jest i podtrzymywana w Eucharystii. Wśród nich są: życie w konkubinacie, kontrakt jedynie małżeństwa cywilnego, rozwód i wstąpienie w cywilny związek małżeński z uprzednim ślubem kościelnym i trwającym węzłem małżeńskim³². Natomiast brak praktyk religijnych nie pociąga za sobą nieważności przyjęcia, ponieważ nie następuje prawne zerwanie ze wspólnotą kościelną.

Usunięcie członka ze stowarzyszenia może być dokonane za czyn publicznie znany, po uprzednim upomnieniu, według procedury określonej w statutach. Od decyzji usunięcia członek ma prawo się odwołać do kompetentnej władzy kościelnej (która erygowała stowarzyszenie) lub skorzystać z kościelnej procedury sądowej³³.

Wewnętrzne władze w stowarzyszeniach publicznych wiernych zarządzają pewnym sektorem działalności urzędowej Kościoła. Na czele stowarzyszenia publicznego, zarazem zarządu tego stowarzyszenia, stoi *moderator* (przewodniczący, prezes),

²⁷ Por. kan. 397, § 1.

²⁸ Por. np. kan. 319.

²⁹ Por. kan. 307, § 2.

³⁰ Por. kan. 307, § 3.

³¹ kan. 316, § 1.

³² Por. A. Marzoa..., jw., s. 487-88.

³³ Por. kan. 316, § 2.

którego, o ile statuty inaczej nie przewidują, wybranego przez stowarzyszenie publiczne, kompetentna władza kościelna zatwierdza, ewentualnie ustanawia kandydata prezentowanego, bądź też mianuje na mocy własnego prawa³⁴

Prawa i obowiązki moderatora stowarzyszenia publicznego są określone w statutach, i zawsze on swą funkcję wykonuje pod nadrzędnym kierownictwem władzy kościelnej. Pozostaje on w relacji podporządkowania hierarchii, a władza kościelna w stosunku do moderatora wykonuje władzę rządzenia³⁵. Można powiedzieć, iż moderator stowarzyszenia publicznego jest osobą, której została przez władzę kościelną powierzona pewna funkcja zlecona, połączona z władzą o charakterze publicznym³⁶

W stowarzyszeniach publicznych wiernych świeckich moderatorami mogą być wierni świeccy, a w stowarzyszeniach, które mają ukierunkowanie do apostołstwa, moderatorami nie powinni być ci, którzy pełnią kierownicze urzędy w partiach politycznych³⁷

Obok moderatora, który stoi na czele stowarzyszenia publicznego wiernych szczególnie funkcję w stowarzyszeniu spełnia kapelan czyli asystent kościelny. Jest w stowarzyszeniu przedstawicielem władzy kościelnej, a jego działanie powinno być określone w statutach stowarzyszenia. Nominacja kapelana (asystenta kościelnego lub radcy) stowarzyszenia publicznego zawsze także należy do władzy kościelnej, która stowarzyszenie ustanowiła, a jeśli to wskazane, po wysłuchaniu wyższych urzędników stowarzyszenia³⁸

W szczególnych okolicznościach, gdzie przemawiają za tym poważne racje, kompetentna władza kościelna, może ustanowić *komisarza*, aby w jej imieniu przejściowo kierował stowarzyszeniem³⁹. Okoliczności, które usprawiedliwiają mianowanie komisarza powinny być ciężkie. Wśród nich można wskazać: zgorszenie powstałe wskutek działalności stowarzyszenia, sytuacja ekonomiczna stowarzyszenia powstała z przyczyn złego zarządzania majątkiem, ciężkie podziały wewnętrzne, itp.

Stowarzyszenie publiczne chociaż prowadzi działalność o celach niezarobkowych, jako *osoba prawna publiczna* jest podmiotem zdolnym do nabywania, posiadania, zarządzania oraz alienowania dóbr doczesnych, zgodnie z prawem⁴⁰. Posiadane przez stowarzyszenie dobra doczesne powinny pomagać do realizacji postawionego sobie celu, a więc rozwój kultu publicznego, głoszenie nauki chrześcijańskiej, prowadzenie dzieł apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych. Ten zakres działalności stowarzyszenia dokonuje się pod nadrzędnym kierownictwem kompetentnej władzy kościelnej. Stowarzyszenie powinno składać tej władzy każdego roku sprawozdania z zarządzania, także z wydatków, zebranych danin i ofiar⁴¹. Inne kompetencje władzy kościelnej, a konkretnie biskupa diecezjalnego w odniesieniu do stowarzyszeń publicznych są następujące: posiada prawo do nałożenia, dla potrzeb diecezji, umiarkowanego podatku stowarzyszeniom publicznym jemu podle-

³⁴ Por. kan. 317, § 1.

³⁵ Por. R. Sobański, jw., s. 536.

³⁶ Takiej władzy nie pełnią moderatorzy w stowarzyszeniach prywatnych. Por. R. Sobański, jw., s. 539.

³⁷ Por. kan. 317, § 3.

³⁸ kan. 317, § 1.

³⁹ kan. 318, § 1.

⁴⁰ Por. kan. 319, § 1.

⁴¹ Por. kan. 319.

głym⁴² oraz podatku (*tributum*) na seminarium duchowne stowarzyszeniom, które mają swą siedzibę na terenie jego diecezji⁴³

Zniesienie stowarzyszenia publicznego jest drastycznym aktem kompetentnej władzy kościelnej. Podstawa takiego aktu mieści się w konieczności zachowania jedności i wspólnoty Kościoła. Władza kościelna powinna wykorzystać wszystkie środki zanim postanowi znieść stowarzyszenie, uważając to za ostateczność. Dla utrzymania stowarzyszenia, może ustanowić komisarza, by tymczasowo kierował stowarzyszeniem według danych mu wskazań, może usunąć moderatora, itp.

Stowarzyszenie publiczne wiernych trwa nieprzerwanie. Wygasa jednak, jeżeli zostało zniesione przez kompetentną władzę, albo zaprzestało działalności przez okres 100 lat. Jeśli ze stowarzyszenia pozostał choćby jeden członek, a nie przestało ono istnieć według statutów, wykonywanie wszystkich praw stowarzyszenia przysługuje temu członkowi.

Wśród stowarzyszeń publicznych wiernych w Kościele na uwagę zasługują *stowarzyszenia kłeryckie* (kan. 302). Stowarzyszenie kłeryckie wymaga spełnienia czterech warunków: a) składa się z duchownych, b) jest kierowane przez duchownych, c) zakłada wykonywanie święceń, d) tak jest uważane przez kompetentną władzę. Stowarzyszenia kłeryckie są odmienne od tych, o których jest w kan. 278. W tym przypadku traktuje się o stowarzyszeniach duchownych, publicznych lub prywatnych, skierowanych ku wzrostowi świętości członków, jedności prezbiterów i jedności z biskupem (kan. 278, § 2); natomiast w przypadku kan. 302, mówi się o stowarzyszeniach, które mają jako cel wspieranie wykonywania służby kapłańskiej i które, jako takie są z konieczności publiczne. Stowarzyszenia duchownych zmierzają do realizacji nade wszystko celów personalnych członków; zaś stowarzyszenia kłeryckie zmierzają do popierania przez stowarzyszenie na zewnątrz świętej posługi przedstawiając ją bardziej odpowiednio i stosownie w szczególnych sytuacjach, przekraczając granice istotne dla wykonywania indywidualnej posługi kapłańskiej. Norma prawna nie precyzuje o jaką posługę kapłańską chodzi⁴⁴

Charakter kłerycki stowarzyszenia wpływa na sposób wykonywania świętej posługi ze strony członków; po drugie, że pewne typy stowarzyszeń kwalifikują się do wykonywania posługi kapłańskiej dla przyjmujących sakramenty szczególniego zakresu socjalnego, którzy wymagają szczególnej troski pastoralnej, np. na misjach lub szczególnej troski pastoralnej dla emigrantów, grup etnicznych, itp. W Schemacie Kodeksu z 1980 r. przewidywano, że te stowarzyszenia miałyby możliwość inkardynowania duchownych do siebie, ale w Kodeksie takiej dyspozycji prawnej nie posiadają⁴⁵

W Polsce działają aktualnie stowarzyszenia publiczne wiernych krajowe, erygowane przez Konferencję Episkopatu Polski: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i Akcja Katolicka oraz kilka diecezjalnych erygowanych przez biskupów diecezjalnych.

⁴² Por. kan. 1263.

⁴³ Por. kan. 264.

⁴⁴ P. V. Pinto, jw. 176-77.

⁴⁵ P.V. Pinto, jw.; L. Sabbarese, jw., s. 133-34.

2°. Stowarzyszenia prywatne wiernych

Inne w Kościele, poza stowarzyszeniami publicznymi to *stowarzyszenia prywatne wiernych*. Zakładane są one na mocy swobodnej decyzji wiernych⁴⁶. Mogą one być przez władzę kościelną aprobowane, zalecane, popierane⁴⁷. Aby stowarzyszenie istniało w Kościele, jego statuty powinny być sprawdzone (*recognitio*) przez kompetentną władzę kościelną⁴⁸. Takie sprawdzenie odnosi się do struktury stowarzyszenia i jego celów, które nie mogą być niezgodne z misją Kościoła. To stowarzyszenie nie posiada osobowości prawnej w Kościele i jako takie nie może być przedmiotem obowiązków i praw. Jednakże wierni w nim zrzeszeni mogą wspólnie zaciągać zobowiązania, nabywać i posiadać uprawnienia i dobra. Wspomniane prawa i obowiązki mogą wykonywać przez pełnomocnika⁴⁹.

Natomiast, by stowarzyszenie prywatne miało osobowość prawną (ale tylko prywatną) w Kościele, jego statuty powinny być zatwierdzone przez kompetentną władzę kościelną i nadaną przez tę władzę specjalnym dekretem⁵⁰. Jeśli stowarzyszenie ma mieć w nazwie *katolickie*, to musi wyrazić na to zgodę kompetentna władza kościelna⁵¹. Uzyskanie osobowości prawnej w Kościele, a także w nazwie *katolickie*, nie zmienia charakteru *prywatności* stowarzyszenia i nie może on występować *w imieniu Kościoła*, jak to ma miejsce w przypadku stowarzyszeń publicznych.

Zakres autonomii stowarzyszeń prywatnych jest większy niż stowarzyszeń publicznych. Obejmuje on: uchwalenie statutu, prawo do wyboru moderatora i innych urzędników, wyboru kapelana (*opiekuna*) stowarzyszenia, którego zatwierdza władza kościelna, zarządzanie swoim majątkiem z zachowaniem prawa nadzoru ze strony kompetentnej władzy kościelnej co do tego, czy majątek został użyty zgodnie z celem określonym w statucie.⁵² Jeśli stowarzyszenie prywatne ma osobowość prawną w Kościele, to ma również obowiązek płacenia proporcjonalnego podatku na seminarium (*tributum*)⁵³. Stowarzyszenie prywatne może być zniesione przez kompetentną władzę kościelną, jeśli jego działalność obraca się na poważną szkodę doktryny lub dyscypliny kościelnej, albo powoduje zgorzenie⁵⁴.

W Polsce istnieje bardzo wiele stowarzyszeń prywatnych, np. Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, Kluby Inteligencji Katolickiej, stowarzyszenia prawników, lekarzy, pielęgniarek, itp.

Natomiast stowarzyszenia, których członkowie żyjąc w świecie uczestniczą w duchu jakiegoś instytutu zakonnego, pod wyższym kierownictwem tegoż instytutu prowadzą życie apostołskie i zdążają do chrześcijańskiej doskonałości, nazywają się *trzecimi zakonami* lub otrzymują inną odpowiednią nazwę (kan. 303).

⁴⁶ Por. kan. 215; 321.

⁴⁷ Por. kan. 298, § 2.

⁴⁸ Por. kan. 299.

⁴⁹ Por. kan. 310.

⁵⁰ Por. kan. 321.

⁵¹ Por. kan. 300.

⁵² Por. kan. 325.

⁵³ Por. kan. 264, § 2.

⁵⁴ Por. kan. 326, § 1.

4. Podległość stowarzyszeń wiernych prawu polskiemu

Władze PRL, ograniczając prawa wolnościowe, a zwłaszcza wolność religii, wolność słowa i stowarzyszania się, doprowadziły w 1953 r. do likwidacji wielu stowarzyszeń związanych z realizacją misji Kościoła. Dopiero zainicjowane w 1989 r. transformacje otworzyły możliwości swobodnego zakładania i działalności stowarzyszeń⁵⁵. Gwarancje w tej materii zostały wpisane do państwowych aktów normatywnych, a więc w *ustawie z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Polsce* (Dz. U. 1989, Nr 29, poz. 154), w *ustawie z 7 kwietnia 1989 r. – prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. 1989, Nr 14, poz. 86 i 1996, Nr 2, poz. 118), w *Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483), a także w dwustronnej umowie międzynarodowej, jaką jest *konkordat z 1993 r., ratyfikowany 23 lutego 1998 r.*

W świetle tych norm prawnych stowarzyszenia wiernych, inaczej niż w Kodeksie Prawa Kanonicznego, dzielą się na: *organizacje kościelne* – erygowane przez biskupa diecezjalnego w diecezji, przez wyższego przełożonego zakonnego w ramach struktur zakonnych, bądź przez Konferencję Episkopatu Polski w skali krajowej, a także organizacje założone przez wiernych z udziałem proboszcza, rektora kościoła lub przełożonego zakonnego za zezwoleniem biskupa diecezjalnego lub Konferencji Episkopatu Polski; *organizacje katolickie* – założone za aprobatą władzy kościelnej, która zatwierdza im kapelana lub asystenta kościelnego; *organizacje katolików* – zrzeszające katolików i działające wyłącznie na podstawie ogólnie obowiązujących przepisów prawa oraz swoich statutów⁵⁶

Organizacje kościelne nabywają osobowość cywilno-prawną w drodze rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Są wyjęte spod ustawy o stowarzyszeniach, a więc i kontroli ze strony administracji państwowej i sądu państwowego. Ich działalność reguluje tylko prawo kanoniczne⁵⁷

Natomiast *organizacje katolickie i organizacje katolików* nabywają osobowość prawną przez rejestrację w sądzie państwowym. Stosuje się do nich przepisy ustawy o stowarzyszeniach⁵⁸

⁵⁵ Por. J. Krukowski, *Powstanie Akcji Katolickiej w Polsce. Problemy prawne*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich”, Lublin, 10 (1997), s. 17.

⁵⁶ J. Krukowski, *Realizacja wolności zrzeszania się zgodnie z art. 19 konkordatu polskiego z 1993 roku*, w: A. Nowak, *Wokół problematyki cywilnoprosesowej*, Katowice 2001, s. 141.

⁵⁷ J. Krukowski, *Realizacja...*, jw., s. 142-43.

⁵⁸ J. Krukowski, *Realizacja...*, jw., s. 144-45.